

Dossier «Realitats i desafiaments de la Unió Europea»

ANÀLISI DE L'EVOLUCIÓ

Convergència europea líquida

Josep Lladós-Masllorens

Professor dels Estudis d'Economia i Empresa (UOC)

RESUM El projecte d'unificació econòmica i monetària es bastia sobre la perspectiva que una major estabilitat macroeconòmica afavoriria el progrés de les condicions de vida de la població europea, principalment en el cas dels països amb menor renda. La productivitat del treball és un dels principals indicadors de competitivitat internacional d'una economia i alhora revela la capacitat d'una societat per a millorar el seu benestar. L'anàlisi de la seva evolució ens evidencia com les opcions de convergència en productivitat estan condicionades pel model de creixement econòmic impulsat i per l'estratègia actual de resposta a la crisi financera.

PARAULES CLAU productivitat; convergència; crisi financera; Unió Europea

Liquid European Convergence

ABSTRACT *The Economic Monetary Union project was founded with the expectation that a greater level of macroeconomic stability would help to improve living conditions for the European population, especially in countries with lower incomes. Labour productivity is one of the main indicators of an economy's international competitiveness, and is also a measure of a society's capacity to improve its wellbeing. Analysis of the project's evolution demonstrates how possibilities for convergence in productivity are conditioned by the economic growth model in place, and also by the strategy used in response to the financial crisis.*

KEYWORDS *productivity; convergence; financial crisis; European Union*

Introducció

En *Liquid Times. Living in an Age of Uncertainty* (2007), el prestigiós sociòleg polonès Zygmunt Bauman ens parla de la vida líquida moderna i les seves pors. La revolució tecnològica digital i la globalització dels mercats de capital i mercaderies fan que avui totes les societats siguin plenament obertes, tant des del punt de vista material com intel·lectual, de manera que qualsevol percepció d'injustícia és ràpidament manifestada i exigeix a crits ser reparada, però aquesta *obertura* alhora ve acompanyada d'un elevat grau d'incertesa ja que moltes de les dimensions

de la globalització, en paraules de Bauman, *mostren un menyspreu unànime pel principi de la sobirania territorial i no senten cap respecte per les fronteres estatals*.

Avui doncs gran part de la població se sent vulnerable i aclaparada per forces i fenòmens que ni controla ni comprèn del tot i percep que el seu destí no és independent del que passi a la resta del món. És coherent per tant que moltes societats cerquin empara diluint-se en comunitats més àmplies i pròsperes. Si els mitjans propis no són garantia suficient, compartim els de la col·lectivitat per guanyar en seguretat i confiança.

El col·lapse econòmic i la creixent polarització dels ingressos esdevinguts després de la tempesta financera, iniciada precisament l'any de la publicació de l'obra de Bauman, ens evidencia el biaix dels processos sustentats en la recepta del que l'autor anomena *mercat sense fronteres*.

Poques iniciatives econòmiques han estat rebudes amb tant entusiasme com el projecte d'impuls integrador que va representar l'Acta Única Europea, la creació del Mercat Únic i en última instància la unió econòmica i monetària. En general, la societat va acceptar de bon grat el procés perquè es va convèncer que un dels seus elements més transcendents era la perspectiva d'una millora en les condicions generals de vida de la població. El progrés en la qualitat de vida dels ciutadans i la salut mateixa del projecte d'integració se sustentarien en una major estabilitat econòmica que hauria de generar més oportunitats d'ocupació i una major generació de riquesa. Un argument poderós per a les societats europees meridionals, de llarga tradició en desequilibris macroeconòmics.

La realitat actual, però, és molt diferent dels escenaris previstos a l'inici de la unió monetària. Els països més afectats per la crisi financera registren avui nivells d'atur i desigualtat en la distribució de les rendes molt superiors al punt de partida de la unió. Evidentment, les errades de disseny en el projecte d'unificació monetària són un dels responsables principals d'aquest desgavell, però la gestió política de la crisi financera i institucional de la Unió Europea està esdevenint alhora un exercici de profunda desafecció amb el projecte europeu, tant pel que fa a les prioritats desvetllades com al repartiment dels costos de l'ajust.

Evolució de la productivitat laboral

El desengany davant de les expectatives generades és una causa important de decepció. Una de les principals aspiracions de les societats europees que s'adherien al procés d'integració regional és l'anomenada *convergència real*. És a dir, no només aspirar a una millora econòmica continuada sinó també a aproximar-se als nivells de desenvolupament de les economies més avançades del grup. Els postulats econòmics neoclàssics ens indiquen que la liberalització dels intercanvis comercials i la mobilitat internacional de factors propiciarien en darrer terme una aproximació molt significativa dels nivells de renda a l'àrea integrada.

Què ha succeït? Com que, juntament amb l'ocupació, la productivitat esdevé la principal força motriu de progrés econòmic i benestar social, fora bo que n'analitzéssim el comportament. La convergència en els nivells de productivitat constitueix doncs un test indirecte sobre l'avenç qualitatiu assolit en el procés d'integració. A continuació estudiem quina ha estat l'evolució de la productivitat laboral¹ a partir de la posada en funcionament de la unió monetària i si és detecta un procés de convergència entre els països que configuren la Unió Europea².

En la mesura que durant el període analitzat en aquest article (2000-2013) coincideix la posada en marxa de la unió monetària amb diferents processos d'ampliació, convindria també ampliar l'anàlisi per tal d'identificar la presència de comportaments separats entre economies. D'aquesta manera, d'acord amb el seu nivell de renda i el seu calendari d'integració agrupem els socis de la unió en tres categories: economies centrals, economies meridionals i economies candidates o en transició.

1. Expressada com a valor afegit brut dividit entre hores treballades.

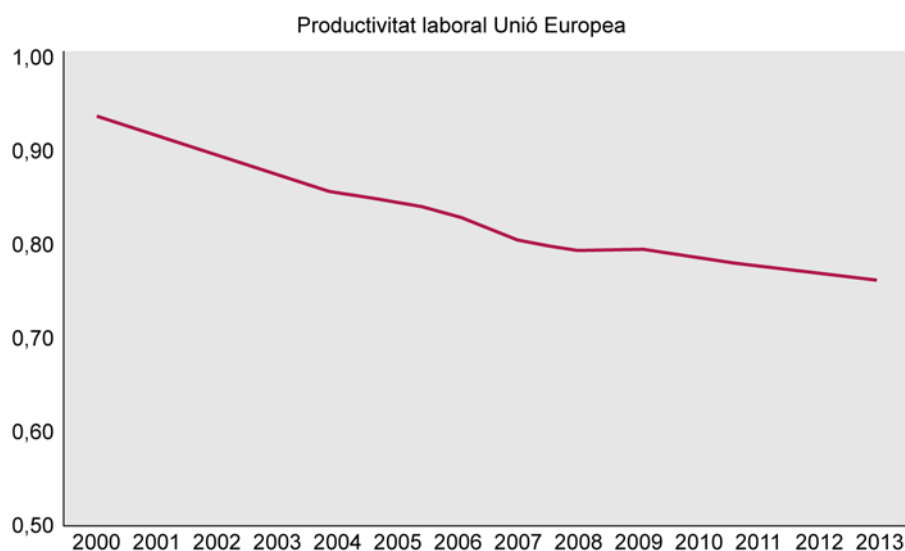
2. Als efectes d'aquest estudi, es consideren totes les economies de la Unió Europea a excepció de Croàcia, que no es va incorporar al procés d'integració fins a l'any 2013.

En la literatura econòmica, la convergència ha estat analitzada i mesurada des de diferents perspectives. Com a punt de partida, utilitzarem els dos mètodes més habituals: les anomenades σ -convergència i β -convergència.

D'una banda, mitjançant el càlcul de la σ -convergència podem identificar com ha evolucionat durant aquest període la dispersió del valor de la productivitat laboral en el conjunt de les vint-i-set economies de la Unió Europea³.

En el gràfic següent es mostren els resultats, que evidencien com amb el transcurs del temps la desigualtat en productivitat s'ha reduït sensiblement (un 19% acumulat, que representa una taxa mitjana de reducció de l'1,4% anual). Cal indicar, però, dos aspectes rellevants. Primer, que durant el període expansiu del cicle econòmic la reducció fou molt més acusada (a un ritme de l'1,9% anual) mentre que amb l'arribada de la crisi financera el ritme de convergència en productivitat laboral s'ha alentit sensiblement (fins al 0,9%). Segon, que tot i el procés de reducció progressiva de les disparitats la desigualtat existent encara és molt important. A mode d'exemple, les economies que presenten valors més modestos de productivitat per hora treballada se situen a una cinquena part del nivell assolit pels socis comunitaris més productius.

Gràfic 1. Evolució de la sigma-convergència

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'Eurostat.

En la mesura que la σ -convergència presenta limitacions importants, ja que el pes atribuït a cada país és el mateix, s'acostuma a utilitzar com a mesura complementària per a analitzar l'evolució de la dispersió l'anomenat índex de Theil, que es calcula de la forma següent:

$$T(y) = \sum_{i=1}^n p_i \ln(\mu/y_i)$$

On p_i representa el pes relatiu de l'ocupació en el país i , μ és la productivitat laboral mitjana al conjunt de la Unió Europea i y_i indica la productivitat laboral del país i .

Els resultats obtinguts confirmen tant que la dispersió en productivitat s'ha reduït apreciablement en el conjunt del període com sobretot que el gruix de la correcció s'ha efectuat durant l'interval alcista del cicle econòmic. La convergència europea en productivitats semblaria ser doncs una realitat, tot i que minvant.

3. Calculada com la desviació estàndard del logaritme de la productivitat laboral.

Gràfic 2. Índex de Theil

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'Eurostat.

L'anàlisi de convergència, però, és parcial. Mitjançant el mètode de la β -convergència enriqueim la investigació en tenir en compte no només si la productivitat del conjunt d'economies tendeix a apropar-se en el temps sinó també si les economies més pobres podran atrapar en algun moment futur les més riques. Amb aquesta finalitat, a partir de l'estimació d'equacions de convergència, comparem els ritmes de creixement de la productivitat de les diferents economies. D'aquesta manera, la variable dependent del model és la taxa de creixement anual de la productivitat laboral i la variable independent és el valor de la productivitat a començament del període (Y_{L_0}).

Com que durant el període analitzat coincideix el canvi destacat de cycle econòmic amb el procés d'ampliació de la unió, es tractarà d'inferir també si diferents grups d'economies de la unió mostren comportaments distints entre si⁴. Si aquest fos el cas, parlariem del fet que el procés de convergència no és *absolut* sinó *relatiu* o *condicionat*, ja que està vinculat a característiques o paràmetres econòmics que són comuns entre alguns països.

La taula següent ens presenta el resultat de l'estimació lineal sobre la β -convergència de la productivitat laboral. Com es pot observar, aparentment es podria identificar un procés de convergència però a un ritme molt lent (una taxa mitjana de creixement del 0,07% anual). En canvi, la inclusió en el model d'altres variables permet millorar-ne la fiabilitat i capacitat predictiva. A més, també ens posa de manifest que la millora de la convergència és condicionada ja que estrictament resulta del major creixement de la productivitat a les economies del centre i est europeu que a l'inici del període eren candidates al procés d'integració. En el seu cas es posa de manifest una taxa de reducció del diferencial molt més acusada (propera al 2,4% anual), però en canvi no es detecta que les economies de menor renda ja integrades a la Unió Europea l'any 2000 hagin pogut reduir significativament el seu diferencial ni tampoc es constata que el fet de pertànyer a l'eurozona hagi tingut cap efecte apreciablement distintiu sobre l'evolució de la productivitat.

4. Inclouent al model variables *dummy* que identifiquin els països que formen part de cadascun dels grups indicats.

	I	II	III	IV
Constant	3,684 (0,360)	1,390 (0,563)	1,137 (0,672)	1,367 (0,611)
YL₀	-0,073 (0,01)	-0,014 (0,016)	-0,009 (0,018)	-0,014 (0,016)
Economies candidates		2,398 (0,518)	2,613 (0,606)	2,423 (0,578)
Economies meridionals			0,343 (0,487)	
Eurozona				0,048 (0,423)
F	33,81	41,45	27,21	26,50
R²	0,575	0,775	0,780	0,776

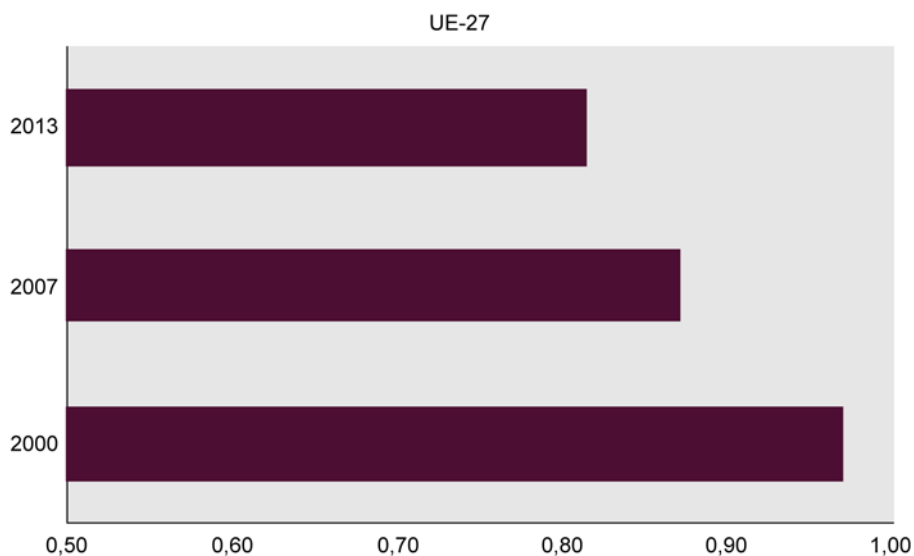
Nota: Entre parèntesi el valor dels errors estàndard dels estimadors.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'Eurostat.

Hi ha dos factors potencials que podrien haver afavorit el diferencial de millora en la productivitat a les economies candidates. D'una banda, la presència d'un canvi estructural favorable i, de l'altra, una major inversió en els factors de creixement econòmic.

Així, si es calcula i analitza l'evolució de l'indicador de desigualtat sectorial⁵, s'observa que la disparitat disminueix sensiblement (de 0,971 a 0,871) durant la fase alcista al cicle econòmic, coincidint amb els anys anteriors a l'adhesió de moltes d'aquestes economies. En la mesura que es detecta un clar transvasament d'ocupació en el conjunt dels països candidats des de sectors de baixa productivitat com l'agricultura (del 21,5 al 14,4%) cap a activitats més productives com els serveis (47,2% al 52,8%), s'afavoreix el procés de convergència. I tot i que les altres economies de la unió augmenten també la seva terciarització (del 62,7% al 66,9%), ho fan en detriment de l'ocupació industrial, de manera que el seu guany en productivitat és molt menor. Al seu torn, els nous socis europeus continuen mantenint després de l'adhesió una especialització elevada en activitats manufactureres (quatre punts per sobre de la mitjana europea).

5. Calculat a partir de l'expressió següent: $IDI = [\sum_1^n (S_{ij} - \mu_j) / n]$, on S_{ij} és el pes del sector i en el país j , μ_j és el pes del sector i en el conjunt de la Unió Europea i n el nombre de sectors analitzat. En concret, s'ha desagregat l'ocupació en sis sectors productius: agricultura, mineria, manufactures, energia, construcció i serveis.

Gràfic 3. Índex de desigualtat sectorial

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'Eurostat.

Aquesta transició sectorial no només evidencia que l'homogeneïtzació d'estructures productives ha contribuït a la menor dispersió en productivitats. Posa de manifest alhora les limitacions del model de creixement de les economies meridionals que van tenir en la construcció durant el període 2000-2007 la seva principal font d'ocupació (l'especialització en aquestes activitats va augmentar del 10,5 al 12,2%), plantant la llavor de la posterior crisi hipotecària.

Posteriorment, el canvi sectorial continua afavorint la convergència (l'indicador passa de 0,871 a 0,816), però la millora ja es correspon estrictament amb un intens ajust de l'ocupació al sector de la construcció al sud d'Europa (que perd quatre punts percentuals) i amb l'avenç relatiu de l'ocupació al sector de serveis.

Pel que fa als factors determinants del creixement de la productivitat, la taula següent mostra que la major acumulació relativa de capital físic, humà i tecnològic ha afavorit la millora de la productivitat laboral a les economies en transició, però que aquest no ha estat el cas de les economies meridionals, per raó de la seva especialització desfavorable en activitats intensives de mà d'obra però de limitada productivitat. L'eficiència d'aquestes inversions en les economies del sud d'Europa, doncs, és limitada ja que l'evolució de la productivitat no és suficient per a recuperar terreny en relació amb les economies centrals de major renda relativa. I, de fet, només reverteix el desavantatge durant la crisi, a costa d'una forta destrucció d'ocupació i amb importants retrocessos de la inversió en factors de creixement. És a dir, la recuperació recent del diferencial de productivitat del sud d'Europa davant de les economies líders de la unió és només aparent ja que es deu al canvi de cicle econòmic i no pas a una major inversió.

	Δ Taxes ocupació		Δ Productivitat laboral per hora treballada (mitjana anual)		
	2000-2007	2007-2013	2000-2007	2007-2013	2000-2013
Economies centrals	2,3	-0,4	1,7%	-0,2%	0,8%
Economies meridionals	3,9	-7,1	1,6%	0,7%	1,2%
Economies en transició	4,6	-0,7	5,1%	1,5%	3,4%

	Δ Taxes ocupació		Δ Productivitat laboral per hora treballada (mitjana anual)			
	2000-2007	2007-2013	2000-2007	2007-2013	2000-2013	
Eurozona	3,1	-3,4	1,6%	0,1%	0,9%	
UE sense euro	3,9	0,4	3,1%	0,6%	1,9%	
	Δ Formació bruta capital (mitjana anual)		Δ Ocupats educació superior (mitjana anual)		Δ Inversió R+D (mitjana anual)	
	2000-2007	2007-2013	2000-2007	2007-2013	2000-2007	2007-2013
Economies centrals	3,5%	0,9%	3,1%	3,3%	4,0%	2,0%
Economies meridionals	7,3%	-1,1%	6,8%	1,1%	10,1%	1,7%
Economies en transició	10,1%	2,8%	4,8%	4,7%	12,8%	9,4%
Eurozona	4,8%	0,6%	3,9%	2,6%	5,5%	2,5%
UE sense euro	3,9%	1,0%	4,0%	4,2%	4,4%	3,1%

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'Eurostat.

En els anys de cicle econòmic expansiu, la dispersió de rendes per habitant entre les economies europees va disminuir perquè tant les economies meridionals com els nous membres de la unió mostraren un creixement econòmic sensiblement superior als països més benestants. Aquesta tendència venia afavorida per una major convergència tant en les taxes d'ocupació com també en els nivells de productivitat laboral, si bé amb comportaments prou diferenciats entre grups de països. Així, la millora de la convergència en rendes fins a l'any 2007 s'explica essencialment per la major incorporació de treball a les economies de menor renda i per un increment sensible de la productivitat per hora treballada a les economies candidates a formar part de la unió. En canvi, l'augment de l'ocupació a l'Europa meridional no va venir acompanyat d'un increment de la productivitat suficient per a reduir distància amb les economies centrals.

Conclusions

Els límits a la convergència de rendes es descobreixen amb l'esclat de la crisi financera ja que es manifesten les deficiències del model de creixement de les economies meridionals, intensiu en treball de baixa qualificació. D'aquesta manera, l'ajust posterior duu els nivells d'ocupació del sud d'Europa a estats anteriors a l'arribada de l'euro. En canvi, la intensitat de l'ajust laboral és sensiblement inferior als altres països membres. El procés de convergència en productivitat de l'Europa meridional ha tingut, doncs, uns fonaments poc consistents ja que s'ha descompost a un ritme molt més ràpid del que va trigar a formar-se, en no solidificar-se a moltes d'aquestes economies un model productiu competitiu i sostenible.

A més, la gestió autòctona de la crisi ha fet que l'eurozona deixi de ser marc de referència per al progrés econòmic per esdevenir un pur refugi davant de les tensions dels mercats financers. Evidentment, cada nou pas en el camí de la integració exigeix renúncies en algun aspecte de la sobirania dels països implicats, unes concessions

que en l'àmbit de la política econòmica es traduïen en una pèrdua creixent d'autonomia. L'avenç de la integració tenia, doncs, uns costos i exigia alhora un disseny tècnic precís pel que feia als mecanismes de coordinació i instruments de compensació que haurien de ser molt més sofisticats i eficaços dels finalment existents.

No faltaren advertències sobre les insuficiències i errades de disseny d'aquests mecanismes que, com en gairebé tot a la vida, farien notar més els seus efectes quan arribés l'època de vaques magres. Tanmateix, malgrat no haver concretat les vàlvules de seguretat necessàries perquè l'àrea monetària funcionés correctament, es varen anar obrint progressivament totes les comportes i s'inicià la navegació amb l'entusiasme del que està convençut que efectivament el moviment es demostra caminant i que tal vegada és més important el camí que no pas quina acabi sent la destinació final.

En un context de lliure mobilitat de capitals, la creació d'una unió monetària representava l'abandonament irreversible de la gestió de tipus de canvi i la cessió de política monetària a un nou banc central únic per a tota la zona integrada. Aquesta aposta ambiciosa exigia definir nítidament un mecanisme de resolució dels problemes econòmics que amb tota probabilitat les economies de l'eurozona acabarien patint en algun moment del futur.

D'una banda, es va prioritzar la lliure circulació de capital als canvis institucionals i productius que feien falta per a assolir un funcionament col·lectivament eficient. Qui opta per un model productiu insostenible i quan bufa el vent de popa mira cap a un altre costat evidentment ho acaba pagant. De l'altra, un cop arriba la crisi, els socis amb posició creditora no han estimulat la seva economia i han forçat els seus companys a un ajust fiscal encara més sever. Les eines de resposta previstes davant d'un xoc asimètric s'han deixat de banda i la solidaritat inter-territorial s'ha restringit essencialment al sector financer.

L'esclat de la crisi financera ha dut, doncs, al col·lapse econòmic de l'emblemàtic projecte d'integració europea, una adversitat que evidencia les dificultats de voler compaginar la necessària generositat que requereix la coordinació i integració econòmiques amb l'obsessió política de pretendre utilitzar en benefici propi les institucions comunitàries per tal de defensar interessos i objectius particulars.

El resultat de tot plegat és una resposta poc intel·ligent al primer repte de magnitud que ha hagut d'afrontar l'eurozona. Avui Europa és un tauler de jocs on els arguments tàctics pesen més que els estratègics i l'esperança de vida de les peces s'ha anat escurçant.

Josep Lladós-Masllorens

jllados@uoc.edu

Professor dels Estudis d'Economia i Empresa (UOC)

Llicenciat i doctor en Ciències Econòmiques i Empresariales per la Universitat de Barcelona. És professor agregat dels Estudis d'Economia i Empresa de la UOC des de l'any 2000 i investigador del grup ONE, reconegut com a grup de recerca consolidat per la Generalitat de Catalunya. Ha ocupat diversos càrrecs de responsabilitat institucional a la Universitat Oberta de Catalunya. La seva activitat de recerca i publicacions se centren principalment en els àmbits de l'economia internacional i els processos d'innovació empresarial.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/es/deed.ca>.

